

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПЛАН «ЗЕЛЕНОЇ УГОДИ»: ДОСВІД КЛІМАТИЧНОЇ НЕЙТРАЛЬНОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

THE GREEN DEAL INDUSTRIAL PLAN: EXPERIENCE OF CLIMATE NEUTRALITY FOR UKRAINE

Ришняк А.О., студентка IV курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кондратьєва В.В., студентка IV курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У даній статті авторами в контексті кліматичної ситуації в Україні та її співпраці з Європейським Союзом здійснено дослідження одного з основних напрямків співпраці між державами-членами Європейського Союзу – розробку законодавства, що регулює відносини у кліматичній сфері, зокрема, плану «Зеленої угоди»: розкрито основні принципи, на яких ґрунтується співпраця між державами-членами в даному напрямку, охарактеризовано роль інститутів Європейського Союзу в розробці й реалізації цієї політики. Особливу увагу автори приділяють характеристикам окремих законодавчих розробок, що передували ухваленню плану «Зеленої угоди»: до них авторами віднесено як міжнародно-правові конвенції та угоди, так і окремі директиви та регламенти в межах ЄС, автори наголошують на важливості втілення цілей «Зеленої угоди» в життя й акцентують увагу на конференції ООН з питань клімату, та також на русі «Новий європейський Баухауз». Авторами проведено аналіз проблем, що виникають при втіленні плану «Зеленої угоди» в життя й водночас на протиположні їм наведено очікуваний позитивний вплив на держав-членів, громадян і довкілля. Відповідно до завдань кліматичного законодавства, охарактеризовано основні положення нормативно-правових актів, які пов'язані із «Зеленою угодою» і розширюють її цілі, які змінюються залежно від подій, що відбуваються у світі. Окрім цього, розкривається вплив Зеленої угоди на економічний сектор і відповідні правові норми, якими це регулюється. Відповідно до цього автори виділяють очікувані результати втілення плану «Зеленої угоди» в реальність, розкривають їх зв'язок з іншими сферами й цінностями ЄС та вплив на довкілля й населення. Враховуючи курс Європейського Союзу на кліматичну нейтральність, автори досліджують це питання в контексті співпраці з Україною, зокрема, акцентується увага на чинних нормативно-правових актах, можливих шляхах співпраці України з ЄС, наближенні цілей і цінностей нашої держави у сфері клімату до цінностей ЄС, доцільності впровадження європейського досвіду та плану «Зеленої угоди» в Україні.

Ключові слова: кліматична політика України та ЄС, європейське кліматичне законодавство, промисловий план «Зеленої угоди».

In this article, the authors, in the context of the climate situation in Ukraine and its cooperation with the European Union, carried out a study of one of the main areas of cooperation between the member states of the European Union – the development of legislation governing relations in the climate sphere, in particular, the Green Deal plan: the main principles on which cooperation between member states in this direction is based are disclosed, the role of the institutions of the European Union in the development and implementation of this policy is characterized. The authors pay special attention to the characteristics of individual legislative developments that preceded the adoption of the Green Deal plan: the authors include both international legal conventions and agreements, as well as individual directives and regulations within the EU, the authors emphasize the importance of implementing the goals of the Green Deal in life and focus on the UN Climate Conference, as well as on the New European Bauhaus movement. The authors conducted an analysis of the problems arising in the implementation of the Green Deal plan and at the same time, in contrast to it, the expected positive impact on member states, citizens and the environment was presented. In accordance with the tasks of climate legislation, the main provisions of regulatory legal acts related to the "Green Deal" are characterized and expand its goals, which vary depending on the events taking place in the world. In addition, the impact of the Green Deal on the economic sector and the relevant legal norms by which it is regulated is revealed. Accordingly, the authors highlight the expected results of the implementation of the Green Deal plan into reality, reveal their connection with other areas and values of the EU and the impact on the environment and population. Taking into account the course of the European Union on climate neutrality, the authors study this issue in the context of cooperation with Ukraine, in particular, they focus on the existing legal acts, possible ways of cooperation between Ukraine and the EU, approximation of the goals and values of our state in the field of climate to the values of the EU, expediency of introducing European experience and the Green Deal plan in Ukraine.

Key words: climate policy of Ukraine and the EU, European climate legislation, the Green Deal industrial plan.

Постановка проблеми. Зміни в кліматі є нагальною проблемою для всього світу й, зокрема, для України, адже вони мають швидку та незворотну тенденцію, спричинену антропогенними факторами, які є наслідками природних аномалій в різних кутках світу. Зміни сягають не тільки до атмосфери, але й океану та суші, однак найстрашніший та наймогутніший чинник, що травмує нашу екосистему та спричиняє негативні наслідки на багато десятиків років – це війна. Важливість впливу цього фактору на стан нашого довкілля, що нерозривно пов'язаний зі станом благополуччя всіх людей, сприяє запобіганню, швидкому реагуванню та рішучим діям нашої держави в боротьбі з цією проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміни в кліматі та їх вплив на екологічні правовідносини став предметом багатьох наукових досліджень, зокрема, це стосується робіт таких українських науковців: Кобецької Н. Р., Малишевої Н. Р., Соколової А. К., Балюк Г. І., Носіка В. В., Федоровича В. І., Герасименко Н. О. та інших [1].

Метою статті є дослідження одного з основних напрямків співпраці між державами-членами Європей-

ського Союзу – розробку законодавства, що регулює відносини у кліматичній сфері, зокрема, плану «Зеленої угоди» та надання пропозиції щодо вирішення питання законодавчого регулювання питання охорони клімату шляхом запровадження нового спеціального закону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що укладення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом, з іншої сторони, стало однією із ключових подій на шляху України до євроінтеграції. Попри це, пріоритетність такого зовнішньополітичного курсу була проголошена нашою країною з моменту набуття незалежності і відтоді залишається практично незмінною. Європейський вектор розвитку зобов'язує нашу державу дотримуватися низки вимог щодо відповідності певним чітко визначеним критеріям: економічним, соціально-демократичним, правовим. На думку науковців, зокрема Малишевої Н. Р., узгодження правової системи – ледь не основний серед цих критеріїв. Після укладення Угоди питання приведення у відповідність правової системи України з правом ЄС набуло нового звучання та характеру індивідуалізованості

[2]. Таким чином, беручи до уваги вищенаведене, можна дійти висновку, що курс України до європейської інтеграції покладає на неї обов'язок дотримуватися, у тому числі напрямку кліматичної нейтральності ЄС, який станом на сьогоднішній день є особливо актуальним для Європейського Співтовариства, та заручитись підтримкою задля благополуччя всього європейського суспільства.

Проаналізуємо детальніше стратегічний курс ЄС в боротьбі зі зміною клімату. Перше, на що слід звернути увагу, – це те, що впродовж усього шляху до лідерської позиції у цій сфері Європейським Союзом було сформовано ряд цілей та інструментів. Слід підкреслити, що цілі, пов'язані зі зміною клімату, відповідно до положень ст. 191 Договору про функціонування ЄС є одним із основних елементів екологічної політики. Таким чином, цілі політики захисту клімату формуються в рамках міжнародних нормативно-правових актів: Конвенції про зміну клімату, Кіотського протоколу (доповненого Дохійською поправкою), Паризькою угодою. Відповідно до міжнародно-правових зобов'язань, взятих ЄС та державами-членами, цілі у сфері захисту клімату спрямовані на розвиток політики ЄС та національної політики держав-членів стосовно скорочення викидів, пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптацію до неї [4, с. 35].

Ключовим та одним з найпрогресивніших інструментів на шляху до кліматичної нейтральності стала система торгівлі викидами ЄС [4, с. 34], яка була впроваджена Директивою 2003/87/ЄС від 13 жовтня 2003 року й передбачає аукціон на надання дозволу за кожен тунну викидів вуглекислого газу. Ця система стала одним з елементів пакету «Fit for 55» – низки пропозицій стосовно перегляду та оновлення кліматичного законодавства ЄС шляхом впровадження нових ініціатив, що має на меті скоротити викиди парникових газів щонайменше на 55% до 2030 року [6].

Серед передумов затвердження плану «Зеленої угоди» вагомим місцем також посідає конференція ООН з питань клімату (COP26) 2021 року, результатом якої стало завершення зводу правил Паризької угоди та збереження Паризьких цілей, що має на меті обмежити глобальне потепління до 1,5 градусів за Цельсієм. Важливим результатом цієї конференції стала можливість відстеження прогресу у скороченні викидів, скорочення використання вугільної енергетики та викопного палива, збільшення кліматичного фінансування, – усі ці зобов'язання на себе взяли 195 країн, у тому числі Україна, яка ратифікувала Паризьку угоду в 2016 році [7].

У контексті передумов затвердження плану «Зеленої угоди» вважаємо за доцільне згадати також рух «Новий європейський Баухауз», який характеризується сталістю та інклюзивністю, адже передбачає натхнення мистецтвом та культурою та реагування відповідно до цього на проблеми, гармонійний розвиток людини з природою, навколишнім середовищем та планетою. Найточніше цей рух можна описати словами президента Європейської комісії Урсули фон дер Ляєн: «Якщо Європейська зелена угода має душу, то це новий європейський Баухауз, який призвів до вибуху креативності в нашому Союзі» [7]. Новий європейський Баухауз об'єднує громадян, експертів, підприємства та інституції, які розробляють та прагнуть втілити в життя стійкі інклюзивні проекти, що дозволяють пересмислити стале життя в Європі та за її межами. Головним стимулом позитивних змін і впливу на кліматичну ситуацію є фінансування таких проектів задля допомоги в їх реалізації, що допомагає об'єднати «Зелену угоду» із повсякденним життям.

Таким чином, узагальнюючи передумови створення плану «Зеленої угоди», слід дійти висновку, що політика захисту клімату на рівні ЄС передбачає накладення значних обмежень та вимагає великих фінансових витрат від держав-членів. Ефективна співпраця між інституціями ЄС

та державами-членами, яка лежить в основі цієї політики, зумовлює виникнення колізій в інших сферах: узгодження довгострокових і середньострокових цілей щодо скорочення викидів парникових газів з інтересами та можливостями держав, вплив законодавства ЄС на енергетичну безпеку держав-членів, право приймати рішення стосовно використання відновлювальних джерел енергії. Чимало суперечок виникає у держав-членів щодо принципів торгівлі викидами ЄС, а також проблеми викиду вуглецю, що зумовлена передачею виробництва в енергоємних секторах інші країни з менш обмежувальною політикою скорочення викидів [4, с. 36]. Однак сфера кліматичної політики регулюється насамперед документами ЄС, ці правила застосовуються також і в національних правових режимах, а отже оскільки ця сфера охоплює фактично всі аспекти економіки держав-членів, у тому числі енергетичний сектор, можемо дійти висновку, що політика ЄС у цьому плані домінує над національним законодавством.

Відходячи від правового поля регулювання «Зеленої угоди», слід підкреслити винятковий підхід Європейського Союзу до питання боротьби зі змінами клімату, який характеризується глобальним баченням проблеми і прагненням досягти цілей з найменшими витратами в економічному плані (хоча слід погодитись, що реалізація його плану потребує їх чимало), проте з найбільшою вигодою в першу чергу для громадян, держав-членів, а також для кліматичної ситуації у всьому світі [4]. Якщо амбітні цілі Європейського Співтовариства щодо суттєвого зменшення викидів, створення нових робочих місць, боротьби з енергетичною бідністю, зменшення енергозалежності й перехід на відновлювані джерела енергії, покращення самопочуття та здоров'я громадян можуть стати прецедентом у світовому масштабі та яскравим прикладом, що використовувати енергію, різноманітні природні багатства, транспорт, роботу підприємств можна з мінімальною шкодою для довкілля.

Усі 27 держав-членів ЄС поклали на себе обов'язок перетворити ЄС на перший кліматично нейтральний континент до 2050 року. І саме для цього вони поклали на себе обов'язок: зменшити викиди вуглецю щонайменше на 55% до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року. Але промисловий план Зеленої угоди має інші важливі можливості та задачі, зокрема такі, як створення нових робочих місць, боротьба з енергетичною скрутою, збільшення енергетичної незалежності від зовнішніх країн та насамперед покращення самопочуття та стану здоров'я суспільства [6].

Промисловий план Зеленої угоди побудований на 4 головних стовпах, що надає можливість більш ефективно реалізувати задуми в життя, серед них: 1) передбачуване та спрощене регуляторне середовище; 2) більш швидкий доступ до фінансування; 3) підвищення навичок; 4) відкрита торгівля для стійких ланцюгів постачання [6].

Розглянемо перший. Дуже важливим для досягнення мети створення ефективного бізнесу та захисту довкілля є досконало розроблений план, що забезпечується складною структурою та регулюється спеціальними засобами. Саме тому було запроваджено низку законів та реформ, які дозволяють перевіряти конкурентоспроможність для нових регулювань, бо саме це є гарантом можливості пересвідчитися, яких тягарів можна було б уникнути. Важливими є три ключові пропозиції, що є представленими Комісією стосовно промислової конкурентоспроможності. По-перше, Закон про вуглецю нейтральну промисловість (встановлення цільових показників чистої нульової промислової потужності та забезпечення нормативної бази для їх швидкого розгортання), Закон про критичну сировину (забезпечити адекватний доступ до таких матеріалів, як рідкоземельні елементи, які мають вирішальне значення для виробництва ключових технологій) та Реформа дизайну ринку електроенергії (можливість

споживачам отримати перевагу від низької вартості відновлюваної енергії) [7].

Другим стовпчиком виступає швидкий доступ до прискорення інвестицій та фінансування, щоб збільшити виробництво чистих технологій в країнах ЄС. Важливим внеском є сприяння застосування наявних фондів ЄС таких як REPowerEU, InvestEU та Інноваційний фонд, для фінансування виробництва та інновацій, що дозволяють запроваджувати нові чисті технології [7].

Тепер звернімо увагу на третій стовпчик, а саме підвищення потрібних навичок, що дозволяють швидше та ефективніше досягти плану переходу до зеленого середовища. Велике збільшення нових технологій викликає збільшення попиту на кваліфікованих працівників в цьому секторі. Комісія має на меті запровадження нових навчальних закладів, які стануть у нагоді при розгортанні програми підвищення кваліфікації та перепідготовки в стратегічних галузях, при цьому з дотримання заохочення щодо фінансування розвитку таких навичок. Окрім того, полегшення доступу до праці у секторах ЄС для громадян третіх країн, також становить нагальне питання для Європейської Комісії, оскільки це може запобігти нестачі необхідних кадрів [7].

Останнім стовпчиком промислового плану «Зеленої угоди» є сприяння відкритій та чистій торгівлі, тобто дотримання захисту єдиного ринку від нечесного торгового досвіду. Шляхом зростання мережі домовленостей ЄС про добросовісну та вільну торгівлю, а також продовження розвитку співпраці з партнерами та Світовою організацією торгівлі у рамках зеленого переходу, ЄС буде мати можливість дотримуватися принципу чесної конкуренції [7].

Отже, на сьогоднішній день промисловий план «Зеленої угоди» виступає тим самим провідником на шляху до будування повністю кліматично нейтрального континенту та боротьбою з глобальними кліматичними змінами. Важливість акцентування на різних сферах, надасть можливість досягти цього якомога ефективніше та швидше.

Закон про клімат [8] визначає процес встановлення кліматичної цілі до 2040 року, який здійснюється з урахуванням передбачуваних показників викидів парникових газів на 2030–2050 роки, який буде опубліковано Комісією. Окрім цього, створюється Європейська науково-консультативна рада зі зміни клімату, до компетенції якої належить надання незалежних наукових консультацій. Шлях до кліматичної нейтральності у різних сферах економіки пропонується відслідковувати за допомогою спеціально розроблених галузевих дорожніх карт. Як бачимо, ЄС своїй політиці щодо кліматичної нейтральності залишається послідовним, щоразу посилюючи положення щодо адаптації до зміни клімату.

Оскільки Зелена угода є масштабним проектом в рамках ЄС, її фінансування потребує прийняття окремого акта. З цією метою було затверджено Інвестиційний план Європейської зеленої угоди (Інвестиційний план сталої Європи)[9], який передбачає, що для втілення механізму плану Зеленої угоди в життя потребується 1 трильйон євро в якості сталих інвестицій. Основними суб'єктами для мобілізації такої суми коштів, окрім бюджету ЄС, є бюджети держав-членів, приватних суб'єктів через відповідні інструменти, як-от InvestEU.

Також в рамках Зеленої угоди Європейська комісія шляхом проведення публічних консультацій підготувала Європейський кліматичний пакт[10], головною метою якого є надання кожному громадянину ЄС права голосу і можливостей для розробки нових кліматичних проектів, обміну інформацією, запуску різноманітних ініціатив і пошуку їх прихильників, оскільки Зелена угода безпосередньо стосується якості життя людей, їх здоров'я та благополуччя. Це підтверджує те, що саме громадяни є рушійною силою переходу до кліматичної нейтраль-

ності. Таким чином, Європейський кліматичний пакт дозволяє національним, регіональним, місцевим органам влади, підприємствам, спілкам, громадським, науково-дослідним, навчальним організаціям створити широку соціальну активність стосовно втілення плану Зеленої угоди в життя [10].

Доцільно наголосити, що постійний діалог на високому рівні між Україною та ЄС щодо Європейської зеленої угоди та довгострокової стратегії кліматичної нейтральності України було розпочато в лютому 2021 року. У зв'язку з війною в Україні та її величезним негативним впливом на клімат не тільки самої країни, а й усього Європейського континенту, ми можемо говорити про важливість ратифікації Верховною Радою угоди про участь України у програмі ЄС «Життя для клімату і довкілля» [11], яка покликана сприяти відновленню держави та боротися з наслідками війни. Приєднавшись до цієї програми, Україна матиме змогу отримати додаткове фінансування для відбудови екосистеми та боротьби з довгостроковими наслідками, спричинене російським вторгненням, шляхом підтримки державних органів, неурядових організацій та підприємств у сприянні переходу до відновлювальної та кліматично нейтральної економіки. Окрім цього, доцільно залишається імплементація в українське законодавство стандартів Європейського Союзу у цій сфері, адже закріплення на законодавчому рівні певних обмежень та вимог стимулюватиме рухатись в одному векторі розвитку з ЄС у цьому питанні.

Звісно, у рамках євроінтеграції та тісної співпраці з Європейським Союзом Україна робить досить рішучі кроки у сфері кліматичної нейтральності, що демонструє готовність до змін. Окремо варто звернути увагу на постанову Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 265 «Про утворення робочої групи для узгодження підходу щодо застосування до України механізму коригування вуглецю на кордоні для проведення консультацій з Європейською Комісією» [12], що передбачає запровадження механізму коригування вуглецю на кордоні, який є ключовим елементом Європейського зеленого курсу задля досягнення кліматичної нейтральності. Такий механізм не дозволяє закупівлю в ЄС товарів, виробництво яких передбачає великі обсяги викидів вуглекислого газу, а продукція такого виробництва може бути заборонена для продажу на ринку ЄС [13]. Окрім цього, необхідно звернути увагу на Розпорядження КМУ від 7 грудня 2016 р. № 932-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року» щодо визначення підстав для розроблення проектів законів та інших нормативно-правових актів для різних складових державної політики у сфері зміни клімату[14]. Вважаємо, що більш детальне дослідження досвіду ЄС у сфері клімату та кліматичної нейтральності, зокрема, допоможе Україні виробити максимально наближену до Європи стратегію у цій сфері насамперед шляхом законодавчо закріпленого курсу та реалізації спільних з ЄС проектів у цій сфері.

Питання змін в кліматі, пов'язане з діяльністю людей та кількістю викидів в повітря, має нагальну проблему для всього світового суспільства, оскільки це призводить до кліматичних аномалій та безповоротних змін в усіх системах Землі тим самим постає питання щодо загрози існування Європи. В статті 3 Договору про Європейський союз [15] звертається увага на принципах, яких повинен дотримуватися як сам ЄС, так й конкретно кожна держава: підтримка миру та добробуту своїх народів. Україна ж наразі наближає шлях до Європейського союзу, тому національне законодавство повинно відповідати нормам і стандартам ЄС та координувати дії, що прискорюють реалізацію напрямку на кліматичну нейтральність.

Отже, підсумовуючи все сказане, можемо дійти висновку, що глобальна проблема – зміна клімату й наслідки нашого ставлення на зараз до природи та її благ напряму

взаємопов'язані з тим, що будуть мати наші майбутні покоління та які блага вони зможуть отримати для себе. Європейський Союз, усвідомлюючи дану аксіому, розробив амбітний, інноваційний і безпрецедентний промисловий план Зеленої угоди, який покликаний досягти кліматичної нейтральності всього європейського суспільства та підвищити конкурентоспроможність європейської вуглецево-нейтральної промисловості, може стати фундаментом для переходу в зелений світ та будівництва нової економічної моделі. Завдяки створенню більш сприятливої сфери для збільшення виробничої міцності технологій та продуктів з нульовим виведенням, ЄС буде мати можливість досягти кліматичних звершень для покращення майбутнього всього світу. Президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляен заявила: «Ми маємо унікальну можливість у кожному поколінні показати шлях зі швидкістю, амбіціями та цілеспрямованістю, щоб забезпечити промислове лідерство ЄС у секторі технологій без чистого нуля, що швидко зростає. Європа сповнена рішучості очолити революцію чистих технологій. Для наших компаній і людей це означає перетво-

рення навичок на якісні робочі місця, а інновації – на масове виробництво завдяки більш простій і швидкій структурі. Кращий доступ до фінансування дозволить нашим ключовим галузям чистих технологій швидко розвиватися» [6].

Висновки. Водночас, станом на сьогоднішній день, у зв'язку з війною в Україні існує гостра проблема в більш тісній співпраці України та Європейського Співтовариства у сфері клімату, адже численні екологічні катастрофи завдають непоправної шкоди здоров'ю та життю теперішнього та майбутнього поколінь. Таким чином, ми погоджуємося з пропозицією, висловленою в науковій праці Д. О. Зубко та Є. М. Копиці [13], бо вважаємо, що прийняття нормативно-правового акту на рівні закону, а саме спеціального закону про охорону клімату, положення якого будуть містити більш окремі законодавчі розробки ЄС, зокрема стандарти й норми, що слугують контролем у сфері клімату та змін у навколишньому середовищі та положення, буде сприяти наближенню до стандартів та цілей Європейського Союзу та досягненню кліматичної нейтральності для всього європейського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Яремче, 20–22 верес. 2019 р. / ред. Н. Кобецька. Івано-Франківськ, 2019. 241 с.
2. Малишева Н. Р. Обсяг та межі поняття «конвергенція правових систем» та його застосуваність до сучасних еколо- правових відносин між Україною та ЄС. Актуальні проблеми конвергенції екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу : матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу, м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.
3. Świat, P., & Wikowska, J. (2019). Співпраця між установами Європейського Союзу та його державами-членами у створенні політики захисту клімату. Огляд європейського та порівняльного права, 38(3), 33–60.
4. Очолення зеленого переходу. *State of the Union*: веб-сайт. URL: https://state-of-the-union.ec.europa.eu/state-union-2022/state-union-achievements/leading-green-transition_uk (дата звернення: 12.10.2023).
5. Fit for 55. European Council. *Council of the European Union*: веб-сайт. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/> (дата звернення: 10.10.2023).
6. The European Green Deal. *European Commission*: веб-сайт. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1576150542719&uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN> (дата звернення: 18.10.2023).
7. The Green Deal Industrial Plan. *European Commission*: веб-сайт. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/green-deal-industrial-plan_en (дата звернення: 10.10.2023);
8. The framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) № 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law'). *The European Parliament and of the Council*: веб-сайт. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021R1119> (дата звернення: 10.10.2023).
9. The European Green Deal Investment Plan and Just Transition Mechanism explained. *An official website of the European Union*: веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_24 (дата звернення: 13.10.2023).
10. Press corner. European Commission – *European Commission*: веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_6021 (дата звернення: 12.10.2023).
11. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС LIFE – Програмі дій з довкілля та клімату. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2590-20#Text> (дата звернення: 12.10.2023).
12. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів : Закон України від 12.12.2019 р. № 377-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text>
13. Зубко Д. О., Копиця Є. М. Кліматичний закон ЄС: правовий аналіз та перспективи впровадження в Україні. *Multidisziplinäre Forschung: Perspektiven, Probleme und Muster Band 1.* – 2021. – С. 86–89.
14. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-%D1%80#n8> (дата звернення: 12.10.2023).
15. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. ELI: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/oj (дата звернення: 12.10.2023).